

essay

Schrijven als een kalme bliksemschicht

Clarice Lispector zoekt het wezen van de dingen

DOOR MYRTHE MEESTER

De Braziliaanse schrijfster Clarice Lispector (1920-1977) had een voorliefde voor armoedige, ongelukkige personages: zwervers, onbeduidende meisjes van het platteland, eenvoudige huisvrouwen en welgestelde maar innerlijk onrustige dames. Want wie (innerlijk of uiterlijk) arm is, dringt gemakkelijker door tot “het halleluja op de bodem van de dingen”.

Ineens was Clarice Lispector helemaal hip bij literatuurminnend Nederland. Om de haverklap kwam ik haar naam en foto tegen, waarop de Braziliaanse schrijfster je vanonder haar geblondeerde, hoog opge-

taste kapsel en rijk beschilderde oogleden aankijkt, haar hoofd wat hooghartig naar achteren gekanteld. Het leek me onwaarschijnlijk dat zo'n opgedirkte glamour-dame werkelijk iets van belang te zeggen

had. Zou ze in haar werk niet aan de oppervlakte van de dingen blijven steken? Dat ze plotseling een hype was, vond ik eveneens verdacht. Als Lispector werkelijk zo goed was als Virginia Woolf

en Franz Kafka, zoals alom werd beweerd, waarom hadden we dan nog nooit eerder van haar gehoord, terwijl ze al decennia geleden overleden was?

Het bleef niet bij Lispectors biografie door Benjamin Moser en haar gebundelde columns in de Privé-domeinreeks (2016). Gestaa druppelden de vertalingen van haar romans de Nederlandse boekhandels binnen: *Het uur van de ster* in 2017, het jaar daarop *De passie volgens G.H.*, en afgelopen najaar verschenen de complete verhalen, een dikke, door Moser samengestelde en ingeleide bundel.

MASKERS

Goed goed, dan probeer ik eens iets, want ik kon mijn oordeel toch niet baseren op alleen een oppervlakkige eerste indruk – een foto, een parelketting, een overdaad aan lippenstift? Zei het niet vooral iets over mijzelf, deze afkeer van opzichtige uiterlijkheden, een domein waar ik me zelf altijd volstrekt onbeholpen heb gevoeld? Dus sloeg ik op een middag in een Utrechtse boekhandel *De ontdekking van de wereld* open, en raakte meteen in de ban van de onderzoekende, overgevoelige stem die uit Lispectors columns sprak.

“Terwijl ze haar handen waste, keek ze in de spiegel”, las ik, “en zag het masker op haar gezicht gesnoerd: haar *persona* had een verstarde clownslach. Ze waste haar gezicht en opgelucht zag ze dat haar ziel weer blootlag.”

Het vormt een uitgangspunt voor talloze van Lispectors columns en verhalen: een vrouwelijke hoofdpersoon, een ‘zij’ of een ‘ik’, houdt zich schuil achter een masker en schuurt langs de oppervlakte van de dingen. Ze houdt zich bezig met de georganiseerde alledaagsheid van het huishouden, een etentje, het gezin, als die vertrouwde plotseling wreed wordt doorbroken. Soms vanuit het niets, door een sluimerend innerlijk onbehagen. Soms door de aanblik van iets rauws en confronterends in de buitenwereld: een zwerver met een gapende open wond, een kauwgom kauwende blinde, een afgrijselijke kakkerlak. Of door “een nog maar half open felroze roos”, ontregelend en overdadig in haar schoonheid.

Telkens komt, te midden van het alledaagse leven, de ziel van Lispectors personages aan de oppervlakte. Ze beginnen te beseffen dat ze vanbinnen, onder hun masker, net zo arm en naakt zijn als de zwerver en de blinde. “Hoe kan het dat het nooit bij me is doorgedrongen dat ik eigenlijk ook een bedelaar ben?”, roept Carla uit in het wonderlijke verhaal *De schone en het beest of de te grote wond*. En vanbinnen voelen ze “het primaire leven” kloppen in zijn “trillende uitdruktingsloosheid”, even mysterieus en onbegrijpelijk als het bloeiende leven van de roos. (*Die Rose ist ohne Warum. / Sie blühet weil sie blühet*, dichtte de katholieke Poolse mysticus Angelus Silesius in de zeventiende eeuw.)

Opvallend is dat de innerlijke revoluties in Lispectors werk vaak geen uiterlijke consequenties hebben. De mystieke ervaring die moeder Ana ondergaat in het verhaal *Liefde*, of huisvrouw Laura in *De navolging van de roos*, is een intieme, levensveranderende gebeurtenis, die echter onzichtbaar blijft voor de buitenwereld, voor echtgenoten en vriendinnen. Het revolutionaire en spectaculaire is heel alledaags en gewoon, lijkt Lispector te suggereren. En andersom is het gewone en alledaagse, als je er goed naar kijkt, huiveringwekkend intens en spectaculair. Een roman hoeft geen plot te hebben, zoals een leven geen concreet doel of richting hoeft te hebben: alles is er gewoon, en dat is al een wonder op zich. “Wat mij vreselijk interesseert zijn feiten: feiten zijn harde stenen”, schrijft Lispector. “Er is geen ontkomen aan. Feiten zijn woorden gesproken door de wereld.” De momenten waarop de wereld met haar afwisselend lieflijke en rauwe feiten bij ons binnenbreekt, dát is waarin de schrijfster ten diepste is geïnteresseerd.

Een roman hoeft geen plot, een leven geen concreet doel te hebben: alles is er gewoon, en dat is een wonder op zich

Sommige ‘feiten’ zijn zo neutraal dat ze ons nauwelijks opvallen of dat we ze meteen vergeten. “Bij het zien van het ei is het onmiddellijk te laat: ei gezien, ei kwijt: zien is een kalme bliksemschicht.” Het zien van een ei op de keukentafel, het écht zien ervan, kan iets weg hebben van een mystieke, ons bevattingsvermogen overstijgende ervaring. “Dat wat ik niet weet van het ei is wat er werkelijk toe doet. Dat wat ik niet weet van het ei geeft me het ei in eigenlijke zin.”

HET HALLELUJA

Volgens Lispector staat de kip in dienst van het ei: “Een ei is iets wat voorzichtig moet zijn. Daarom is de kip de vorming van het ei. De kip bestaat om het ei door de tijd te laten reizen. Daarvoor dient een moeder. – Het ei leeft als een vluchteling omdat het zijn tijd altijd vooruit is: het is meer dan wat het nu is: het is in de toekomst. – Het ei zal voorlopig altijd revolutionair blijven.” Zulke mijmeringen lijken misschien een beetje vrijblijvend en frivool, maar grij-

pen diep in in het leven van Lispector en haar personages. Schrijfster en tijdgenoot Sylvia Plath (1932-1963) spreekt over een “glazen stolp” om uit te drukken dat de werkelijkheid altijd nét buiten haar bereik blijft en haar nooit echt weet te raken. Lispector is juist naarstig op zoek naar beelden en metaforen die uitdrukken hoe onbevattelijk intens de werkelijkheid haar beroert en bij haar binnendringt. Is bij Plath het existentiële lijden het centrale thema, bij Lispector is dat een verzengende existentiële vreugde, “de puurheid van een ontembaar geluk” dat telkens opnieuw uit het hart moet worden opgediept. Het contrast tussen beide schrijfsters kan niet groter zijn.

“Op de bodem van alles klinkt het halleluja”, schrijft Lispector in haar poëtische, bij vlagen ondoordringbare roman *Agua viva* (‘Levenswater’), een mystiek relaas over de overdadige volheid van het leven en de mysterieuze godheid die daaraan ten grondslag ligt. Steeds opnieuw komt deze God, de bron van het leven, naar voren in Lispectors romans, maar welbewust kiest ze ervoor om Hem in het duister te laten en te berusten in haar onwetendheid. “Zolang ik God verzin, bestaat Hij niet.” Zoals een mysticus kiest ze ervoor God intiem te ondergaan in plaats van Hem afstandelijk te overdenken. “Wat God is lag meer vervat in het neutrale ritselen van de bladeren in de wind dan in mijn menselijke gebed van voorheen.”

HET MYSTERIE GENADERD

Ik leer Clarice Lispector kennen als een vrouw en schrijfster van tegenstellingen. Ze is op zoek naar de essentie van de dingen, maar vindt die veelal in het vieren en omarmen van de oppervlakte. In haar persoonlijk leven is ze een groot liefhebster van mooie jurken en make-up, en heeft ze een huishoudster en een kokkin. Ondertussen opent *Het uur van de ster*, haar roman over het armoedige plattelandsmeisje Macabéa, met de regel: “Ik draag mezelf op aan het heimwee naar mijn vroegere armoede, toen alles soberder en waardiger was en ik nog nooit kreeft had gegeten.”

Lispector lijkt weinig vertrouwen te hebben in de taal: “Nog voor ik het goed en wel heb gezegd zal ik eraan toe moeten voegen: dat is het niet, dat is het niet!” Woorden schieten tekort, en toch wijdt ze haar leven aan het schrijverschap. Ze noemt zichzelf “iemand die een onbegrijpelijke en ongrijpbare wereld in woorden wil vatten”. Mij heeft ze in elk geval voor zich gewonnen, zoals zovele literatuurminnaars wereldwijd, gelovigen en ongelovigen, die via Lispector het mysterie op de bodem van de dingen een stukje dichtter zijn genaderd. ●